

Llengua i Ús

Revista Tècnica de Política Lingüística

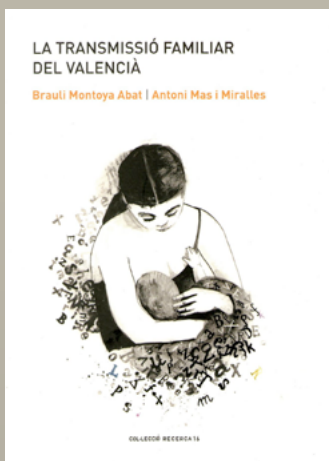
53

2n
SEMESTRE
2013

ISSN: 2013-052X

Ressenya

4.2

La transmissió familiar del valencià.
València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2011.
(Recerca; 16). 445 p.
ISBN 978-84-482-5691

La transmissió familiar del valencià

MONTOYA ABAT, Brauli i MAS I MIRALLES, Antoni

Elena Heidepriem
Direcció General de Política Lingüística

El català *Llengua*
per a tothom

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

ment invers, és a dir, de recuperació de la transmissió o nou ús del valencià entre pares i fills, i establir els seus possibles vincles amb els canvis polítics i legislatius esdevinguts a partir de la transició a la democràcia.

Marc teòric i metodològic

Mas i Montoya, que utilitzen recursos metodològics propis de la sociologia, la psicologia social i la sociolingüística, no estalvien explicacions a l'hora d'aclarir els mètodes de recerca utilitzats en la seva investigació. El primer que fan és introduir el lector en aspectes i conceptes clau de les ciències que els proporcionen les eines necessàries per poder respondre als objectius fixats en el seu estudi. No es conformen a explicar quines els són útils de cada ciència, sinó que aporten definicions de conceptes clau provinents de cadascuna, amb exemples aplicats a altres llengües, que després utilitzen en el seu text amb la finalitat que el lector sàpiga concretament a què es refereixen quan les utilitzen en el procés explicatiu del curs de la seva investigació i els resultats als quals condueixen. Ens il·lustren, per tant, en referència als significats de termes com *memòria col·lectiva*, *representació social*, *actitud*, *prejudici*, *influència social*, *identificació*, *identitat*, *mobilitat social*, *prestigi lingüístic*, *vernacularització*, *revernacularització* i d'altres, amb indicació de les obres i els autors referenciats, contextualitzats en el marc de la seva recerca.

Si bé la majoria de conceptes provenen de la psicologia social, la sociologia ha estat la font principal per a l'elaboració del seu mètode de treball. Constitueixen el treball de camp més de sis-cents entrevistes qualitatives semidirigides, conduïdes per entrevistadors autòctons, sobre la història de vida dels subjectes entrevistats. Els aspectes més importants del qüestionari es refereixen a l'educació lingüística rebuda i seguida pel subjecte amb indicació d'anys, lloc de naixement, llengües primera i segona (en cas d'haver-n'hi) i llengua de comunicació o transmissió entre els diferents membres de la família.

Aquesta obra tracta amb profunditat el procés d'interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional del valencià al llarg de la història recent del País Valencià. Es focalitza especialment en la situació concreta de les localitats on aquest fenomen ha estat més important, i alhora n'analitza les causes i les possibilitats, reeixides o no, de desenvolupament del fenomen contrari, és a dir, la revernacularització de la llengua valenciana entre la població actual.

L'obra es divideix en quatre capítols corresponents al marc teòric i metodològic, a la cronologia del procés, a l'argumentació de la interrupció i a la revernacularització. A més, hi ha un capítol de conclusions i un de bibliografia.

No és la primera vegada que Montoya i Mas s'endinsen en la recerca sobre l'actitud familiar a l'hora de decidir la llengua que els pares transmetran als seus infants. Tots dos professors universitaris, fills del País Valencià, ja havien estudiat i publicat sobre la transmissió lingüística intergeneracional en diferents indrets del seu país, tant de forma individual com conjunta. En certa manera aquesta obra aglutina i posa en mans del lector les conclusions a què l'un i l'altre han arribat en els seus estudis sobre aquest fenomen. Com ells mateixos reconeixen, el seu interès científic es conjuga amb el personal, marcat pel que defineixen com una «càrrega de passió» de la qual no poden, ni volen, desprendre's. Aquest caràcter de membre de la comunitat estudiada els obliga a ser extremament curosos a l'hora d'abordar el tema.

Tres són els objectius que es fixen. En primer lloc, situar i explicar el procés viscut en diversos àmbits urbans; en segon lloc, establir les representacions socials causants d'aquesta interrupció i el paper que hi han tingut els sectors implicats; i, finalment, fer una aproximació al movi-

També analitzen els raonaments rebuts i/o posteriorment donats per justificar la interrupció o la transmissió del valencià. Només a les persones que han dut a terme un procés de revernacularització se'ls pregunta sobre les raons de la seva actuació.

Pel que fa a les localitats seleccionades per fer les enquestes, estableixen els barems necessaris que permeten obtenir una representació real, equilibrada i amb diferents tipologies demolingüístiques de la comunitat objecte d'estudi. Aquests criteris tenen a veure amb la representació demogràfica i territorial, el desfasament més o menys gran entre joves i vells quant a la competència oral en valencià, la rellevància històrica de la localitat en el procés d'interrupció de la transmissió o l'existència d'informacions locals especialment enriquidores amb relació a la transmissió lingüística intergeneracional.

En funció dels antecedents històrics, Mas i Montoya trien les ciutats i els territoris concrets per dur a terme el seu treball de camp: en primer lloc, la ciutat de València, com a capital i bressol del procés d'interrupció lingüística; en segon lloc, les ciutats mitjanes on va continuar cronològicament aquest procés: Alacant, Alcoi, Castelló i Elx; i finalment, les ciutats situades a les zones d'influència d'aquelles: Sagunt, Burjassot, Alzira, Borriana i Gandia, d'una banda, i Sant Vicent del Raspeig, Elda, Petrer i Guardamar, de l'altra.

Estudi cronològic del procés

Per explicar la cronologia del procés, els autors segueixen les tres etapes esquematitzades per Ninyoles. És a dir, una primera que es defineix com a horitzontal i selectiva (seglexvi); una segona, descendent i espontània (segona meitat del seglexix i primera del seglexx), i una tercera, de difusió coactiva (segona meitat del seglexx). Serveixen de font d'informació cròniques de l'època, textos literaris, religiosos i

documentació provinent directament de famílies implicades en el procés al llarg de tres o quatre generacions.

En la primera etapa, protagonitzada per la noblesa, la integració d'aquesta elit en assumptes (sobretot de caire militar) lligats a la monarquia actua com a desencadenant de tot el procés de substitució lingüística. Així, la noblesa crea una solidaritat de classe enfront de les classes populars i menestrals, que es plasma en l'adopció de la llengua de la monarquia com a llengua d'ús preferent. A començaments del seglexix el fenomen s'estén a la burgesia, la qual compagina durant un temps l'ús del català amb el del castellà com a llengua de relació amb la classe dominant. El procés de retrocés de l'ús del valencià es desenvolupa cap als anys trenta i quaranta del seglexix entre la burgesia de la ciutat de València, en el moment en què aquesta comença a substituir la noblesa com a classe dirigent i utilitza ja plenament el castellà com a llengua habitual, coincidint amb el moment en què assumeix responsabilitats de govern amb la instal·lació de la monarquia liberal. Per exemplificar aquest trencament es presenta, entre d'altres, el cas de la família de la primera figura de la Renaixença valenciana, Tomàs Llorente Oliveres, en què ell és el primer membre que rep familiarment el castellà en comptes del valencià. Altres nombrosos casos reals o figurats, com els de certs personatges de les obres de Blasco Ibáñez, exemplifiquen actituds similars, de diferents usos lingüístics dins d'una mateixa família en funció de l'edat i la relació dels seus membres (avis entre ells, pares entre ells i amb els fills, si aquests són mascles o femelles, si són el primer o el darrer) i de la família amb el seu entorn, tant el més immediat, com ara el servei domèstic, com el de les relacions socials.

Durant la segona meitat del seglexix el procés, que fins llavors s'havia limitat a l'àmbit urbà de la ciutat de València, s'estén a Alacant, Castelló i Alcoi com a poblacions demogràficament més potents, en les quals el procés de substitució lingüística no culmina fins ben entrat el se-

glexx. Per a l'exemplificació del procés i de l'extensió social del fenomen en aquest període, s'utilitzen personatges d'obres del comediògraf teatral Eduardo Escalante i d'altres autors. En el cas de la ciutat d'Elx, part de la informació font prové dels escrits de Mossèn Alcover referents a una visita seva en aquesta ciutat l'any 1918. Durant aquest període i a nivell de classes socials, el procés evoluciona sempre de la mateixa manera, és a dir, s'inicia entre les classes altes i d'aquí descendeix per l'escala social fins a arribar a les classes populars. Geogràficament es produeix sempre des del centre de les poblacions cap als barris més perifèrics. La causa és sempre la mateixa, relacionada amb una representació social negativa de la llengua valenciana i amb una visió de destorb per al progrés social de l'individu.

Un cop entrats al seglexx, la progressiva escolarització, en castellà, de sectors cada cop més amplis de la població constitueix una característica essencial de la consolidació del canvi lingüístic. Després de la Guerra Civil i amb el règim franquista consolidat, es generalitza la interrupció lingüística familiar del valencià, paral·lela al procés general de repressió lingüística a tots els territoris de l'Estat de parla diferent del castellà. Val a dir que en l'àmbit social es continua considerant l'ús del valencià com a característic de classe baixa, raó per la qual la població d'origen rural emigrada i instal·lada a les ciutats fa pujar majoritàriament els seus fills en llengua castellana en un intent d'ascensió en l'escala social. El punt d'inflexió se situa en el període de transició política a tot l'Estat des de la dictadura fins a la democràcia. Encara que de forma no generalitzada, es comença a produir el fenomen invers, és a dir, la recuperació de l'ús del valencià en el si de les famílies i, fins i tot, el seu ús entre persones a les quals no havia estat transmesa per part dels seus avantpassats. A aquest procés de revernacularització o vernacularització contribuï decisivament la introducció del valencià a l'escola a partir de la segona meitat de la dècada de 1980.

Territorialització del procés

Per a l'estudi de la territorialització del procés els autors utilitzen metodologia pròpia de la sociolingüística. Per això treballen amb els censos de 1986 i de 2001. Analitzen en primer lloc les cinc grans ciutats i a continuació les poblacions mitjanes. En cada cas, les fonts d'informació provenen de dades estadístiques i bibliogràfiques i dels resultats de les enquestes, en les quals tanta informació proporcionen les dades directes aportades pels informadors, com les derivades de comentaris, relats d'experiències o opinions expressades. D'aquesta manera, a les dades facilitades sobre lloc de naixement, llengua materna i llengua o llengües de relació, s'hi sumen les percepcions que els mateixos personatges tenen sobre l'origen, la cronologia i l'expansió de la interrupció de la transmissió familiar del valencià a la seva ciutat. En cada gran àrea geogràfica, els autors presenten la informació de forma cronològica, repassant els moments crucials i situant els casos de cada localitat d'influència en el període en què té lloc el procés. Com en els altres capítols, s'hi inclouen transcripcions de converses que faciliten la comprensió del canvi de llengua, i la informació transcrita i analitzada està enriquida amb mapes, taules i arbres de transmissió lingüística de les famílies exemplificades.

El procés d'interrupció és més acusat a les localitats demogràficament més grans on, com ja s'ha indicat, el fenomen s'estén des dels barris més benestants fins a les barriades populars. Deixant de banda la variant demogràfica, un altre factor determinant és la influència més o menys gran de població immigrada de procedència castellanoparlant. En ciutats com València i Castelló la població d'origen immigrant del mateix rerepaís és de parla valenciana, la qual cosa contraresta la influència lingüística de la immigració castellanoparlant. En canvi, a ciutats com Alacant o Elx la població rebuda de comarques veïnes és predominantment de parla castellana, fet que contribueix de manera decisiva a la castellanització interna d'aquestes ciutats. D'entre les

urbs amb més població només es trenca aquesta equació en un cas. Es tracta de la ciutat d'Alcoi, que tot i ser un municipi industrial i haver rebut força població immigrada castellanoparlant, s'ha vist menys afectada pel procés de substitució lingüística que les altres grans ciutats. Una de les raons d'aquesta preservació lingüística es troba en la mateixa estructura geogràfica de la ciutat, amb barris econòmicament i sociolingüísticament molt diferenciats i amb poca connexió entre ells.

L'argumentació de la interrupció

Per a l'anàlisi dels arguments justificatius del canvi de llengua per part dels subjectes entrevistats, Mas i Montoya es basen en metodologies emprades en treballs anteriors, tant propis com d'altres sociolingüistes valencians. Pel que fa als subjectes, distingeixen entre els receptors de la interrupció de la transmissió intergeneracional del valencià —que, lògicament, no neguen mai la substitució—, els actors de la interrupció —que presenten un ampli ventall d'arguments, majoritàriament desresponsabilitzadors i utilitaristes— i els espectadors llunyans de la interrupció, és a dir, els néts o avantpassats, persones que parlen d'altres parents o gent coneguda implicada en processos d'interrupció de la transmissió lingüística del valencià. Mas i Montoya estableixen una classificació de les causes que addueixen els subjectes per argumentar el canvi lingüístic familiar basada en la teoria de l'atribució, presa en aquest cas de la psicologia social que estudia les causes que s'assignen als fets socials. Distingeixen així entre una atribució interna, basada en la motivació que presenta el subjecte com a pròpia, i una atribució externa, construïda a partir de motius que el subjecte considera que no depenen d'ell. Tant les primeres com les segones inclouen tot un ventall obert de subtipus d'argumentacions. A aquestes atribucions afegeixen finalment l'anàlisi d'un fenomen derivat del canvi sociolingüístic viscut en els darrers anys: el del penediment.

Entre les atribucions internes, se'n distingeixen d'instrumentals i d'ideològiques. A les instrumentals pertanyen raons de distinció social, de progrés dels fills o de la categoria social associada al castellà. Així, entre les raons que addueixen la majoria de subjectes valencianoparlants a l'hora de fer pujar els seus fills en castellà, n'hi ha que estan relacionades amb l'alt nivell social dels parlants d'aquesta llengua en contraposició al dels parlants de valencià: el fet d'assegurar-los un futur professional i econòmic o la qualitat lingüística del castellà. Entre les raons ideològiques es troben actituds de caire més psicològic i de vegades polític, com ara considerar el valencià llengua de gent d'esquerrers o que genera conflicte. En l'àmbit de les atribucions externes, hi ha raons concretes i vagues o difuses. Entre les concretes hi ha el fet que el sistema escolar és en castellà, la influència de l'entorn social, la circumstància que dins la família hi ha membres de parla castellana o, en un sentit general, la influència del comportament lingüístic a les grans ciutats. Com a raons vagues o difuses, esmenten les que es donen per conformitat amb la norma social implícita d'acceptació de l'ús del castellà, negació de la pròpia responsabilitat dels hàbits lingüístics castellanitzants o, fins i tot, incapacitat de concretar les raons per les quals no van transmetre la llengua valenciana al seus descendents.

Finalment analitzen en els subjectes quines són les conseqüències psicològiques derivades del canvi de representació lingüística del valencià, que actualment ha passat de ser una llengua considerada indigna per a l'educació dels fills a ser sentida com a identitària. Moltes persones que no van transmetre el valencià als seus fills senten ara penediment i volen compensar el que consideren que ha estat un error parlant la seva llengua materna als seus néts. Queda enmig una generació interrompuda lingüísticament parlant. Com al llarg de tota l'obra, s'inclouen exemples de transcripció d'entrevistes relacionats amb cada element de la classificació establerta.

A l'hora d'analitzar aquest procés els autors prefereixen fer-ho des d'un punt de vista més qualitatiu i, conseqüentment, treballen amb un nombre inferior de dades quantitatives. En funció de la llengua primera dels progenitors i de la pràctica lingüística dins la parella, Mas i Montoya estableixen nou grups característics de revernacularitzadors segons la llengua o les llengües que es transmeten als descendents. Les casuístiques són múltiples. En un extrem trobem parelles en les quals un dels membres té com a llengua primera el castellà, i l'altre, el català, que parlen valencià entre ells i que tots dos s'adrecen als seus fills en valencià. A l'altre extrem, hi ha parelles en les quals tots dos membres tenen el castellà com a llengua primera, parlen entre ells en castellà i transmeten aquesta llengua als seus fills, tot i adreçar-s'hi de vegades en valencià. Per a l'estudi dels casos els autors apliquen aquesta taula de forma individual a les ciutats de València, Alacant i Castelló, i de forma més genèrica a la resta del territori, tot i que inclouen casos concrets referents a diferents poblacions menors.

A partir de les dades observades, es constata dins el conjunt valencià el procés invers a la interrupció de la transmissió familiar del valencià, més intens a les poblacions petites i mitjanes que als quatre grans nuclis urbans (València, Alacant, Elx i Castelló). Un factor decisiu n'ha estat la inclusió de línies escolars en valencià a partir dels anys vuitanta del seglexx, a partir de la promulgació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià. La inclusió de la llengua pròpia en el sistema escolar ha influït molt més que cap altra raó per revalorar la imatge de la llengua en el si de moltes famílies que n'havien abandonat l'ús i per donar-li un valor a altres que no l'havien utilitzat mai.

Encara que no es tracta, evidentment, d'una obra divulgativa, els lectors profans però amb interès en la situació i les actituds lingüístiques de la població valenciana poden seguir el text de forma fluïda gràcies a la inclusió de la transcripció de fragments d'enquestes que reproduïxen les actituds lingüístiques i els seus arguments justificatius per part dels diferents tipus de persones entrevistades (per edat, sexe, classe social, procedència territorial o altres).

Per contra, el lector especialitzat hi troba un text acadèmic, amb una estructura i uns continguts fonamentats, que planteja una hipòtesi i treballa amb metodologia concisa i explícita per tal de demostrar la seva validesa.

Encara que la majoria de lectors interessats en el tema es veuran recompensats només amb el text imprès, els autors recorden en la seva introducció que les persones que vulguin arribar a un nivell més profund i compartir la seva passió científica poden sentir els arxius sonors de les entrevistes, conèixer casos específics de localitats concretes o endinsar-se en altres detalls als arxius de la seu de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, entitat patrocinadora d'aquest treball.